

SECURITY, ECONOMY & LAW
NR 3/2016 (XII), (86–101)

PROLEGOMENA DO SOCJOLOGICZNEGO
UJĘCIA PROBLEMATYKI NAUK
O BEZPIECZEŃSTWIE

PRIMARY ANALYSIS OF THE SOCIOLOGICAL APPROACH
TO THE PROBLEMS OF THE SECURITY SCIENCE

JULIUSZ PIWOWARSKI, LUCYNA STANEK
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego
i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie

ABSTRACT

The authors of this paper have attempted accessible introduction to the basic issues related to the issues of multidisciplinary scientific sub-discipline which is the sociology of security. The subject of sociological research are the phenomena and processes associated with the formation and operation of various forms of social life of human individuals, social structures, phenomena and processes occurring in these collectivities. For sociologist of security interest are conditions that are focused, as well as those that break the community, acting in the same socio-cultural threat favorable or unfavorable from the social point of view in their consequences. Changes and transformations taking place in social groups, which man creates are not indifferent to the security of both personal and structural.

KEY WORDS

sociology, security, sociology of security

ABSTRAKT

Autorzy niniejszej pracy podjęli próbę przystępnego wprowadzenia w podstawowe zagadnienia, związane z bardzo bogatą, multidyscyplinarną problematyką subdyscypliny naukowej jaką jest *socjologia bezpieczeństwa*.

Przedmiotem badań socjologicznych są zjawiska i procesy związane z tworzeniem się i funkcjonowaniem różnych form społecznego życia jednostek ludzkich, struktur społecznych, oraz zjawisk i procesów zachodzących w tych zbiorowościach. Dla socjologa bezpieczeństwa interesujące są uwarunkowania, które skupiają, jak i te, które rozbijają zbiorowości, stanowiąc tym samym społeczno-kulturowe zagrożenia korzystne, bądź niekorzystne ze społecznego punktu widzenia w swych skutkach.

Zmiany i przekształcenia zachodzące w zbiorowościach społecznych, jakie tworzy człowiek są nieobojętne dla bezpieczeństwa, zarówno o charakterze personalnym, jak i strukturalnym.

SŁOWA KLUCZOWE

socjologia, bezpieczeństwo, socjologia bezpieczeństwa

Zainteresowanie sferą problemów bezpieczeństwa pojawiło się już stosunkowo dawno na gruncie *filozofii* poprzedzającej późniejszy rozwój *nauk społecznych*. O bezpieczeństwie pisali, głównie w kontekście roli jaką odgrywa tu dominująca organizacja stanowiąca państwo, myśliciele tej miary co Platon, Arystoteles, czy Cyceron. Temu ostatniemu przypisywana jest myśl, iż bezpieczeństwo to brak obaw i tym samym szczęśliwa egzystencja, powodująca u danego *podmiotu bezpieczeństwa* stan spokoju i wewnętrznej równowagi.

Filozofia XV–XVII wieku traktowała bezpieczeństwo, jako element będący istotą funkcjonowania państwa, ale w tym czasie jeszcze nie zagłębiało się w społeczną stronę tej problematyki. W wiekach XVII i XVIII termin *bezpieczeństwo* pojawił się między innymi u Niccolò Machiavellego, czy Barucha Spinozy. W XVIII wieku pojęcie bezpieczeństwa kojarzono już z tak istotnym czynnikiem społecznym, jak poczucie zaufania¹.

W myśli europejskiej problematyka bezpieczeństwa obejmuje liczne odniesienia do kwestii związanych ze sferą działań człowieka odnoszącą

¹ F. Danielewski, *Interpretacja stanu bezpiecznego*, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców Tarnobrzega*, (red.) J. Dziubiński, E. Moczuk, P. Szulich, J. Żak, Wydawnictwo PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2007, s. 45.

się do polityki. Brytyjska *Deklaracja Praw – Bill of Rights* z 1689 roku mówi o bezpieczeństwie, które ma oznaczać trwanie stanu pokoju, stanu spokoju narodowego i bezkonfliktowego funkcjonowania państwa. Amerykańska *Deklaracja Niepodległości – Declaration of Independence*, którą proklamowano w 1776 roku uwzględnia pojęcie *gwarancji bezpieczeństwa*. Z kolei francuska *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela* z 1789 roku kwestie *bezpieczeństwa narodu* oraz ten rodzaj bezpieczeństwa, jaki kojarzymy dziś z prawami człowieka.

Według Eugeniusza Moczuka², *fakty społeczne* mogą świetnie wyjaśniać istotę zjawiska *bezpieczeństwa*. Już Emil Durkheim uważał, że: „społeczeństwo nie jest zwykłą sumą jednostek, lecz systemem utworzonym przez ich zespolenie, przedstawia specyficzną rzeczywistość, która ma swoje własne cechy. Poza i ponad jednostką świadomą (...) i ponad innymi bytami świadomymi, jakimi są inne jednostki ludzkie, nie ma nic innego, jak tylko byt świadomy, jakim jest społeczeństwo”³. *Bezpieczeństwo* może być traktowane, jako jeden z faktów społecznych, ponieważ jest ono tworzone i doświadczane przez członków danej zbiorowości społecznej. Moczuk wskazuje, że badając fenomen bezpieczeństwa, powinno się zwracać uwagę na następujące jego aspekty⁴:

- a) czynniki indywidualne, odnoszące się do jednostki ludzkiej – w tym przypadku można mówić o bezpieczeństwie w wymiarze biologicznym. Należy przez to rozumieć, że jednostka ludzka, jak też grupa społeczna lub całe społeczeństwo, mogą przetrwać biologicznie, co oznacza, że nie jest zachwiana ich egzystencja biologiczna, polityczna, ekonomiczna, narodowa, państwowa;
- b) czynniki mające charakter społeczny – w tym przypadku można mówić o bezpieczeństwie w wymiarze społecznym, co oznacza, że zajmowanie określonych miejsc w społeczeństwie związane jest z poziomem życia jednostki ludzkiej czy członków grup społecznych, a więc możliwością rozwoju ekonomicznego, gospodarczego, intelektualnego, poprawiania swej pozycji społecznej, również w odniesieniu do innych jednostek ludzkich i innych społeczeństw;

² E. Moczuk, *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, [w:] *Kwartalnik Polityczny*

³ F. Indan, *Sądy wartościujące w etyce Durkheima*, [w:] „Przegląd Filozoficzny” XLV ¾ (tzw. Nadbitka), Warszawa – Kraków 1949.

⁴ E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s.70.

c) czynniki o charakterze kulturowym – w tym przypadku mówi się o zjawisku bezpieczeństwa w wymiarze kulturowym, o możliwości istnienia w danym społeczeństwie trwałych norm społecznych i stabilnego systemu wartości.

Prezentowana przez autorów praca stanowi próbę przystępnego wprowadzenia w podstawowe zagadnienia, związane z bardzo bogatą, multidyscyplinarną problematyką subdyscypliny naukowej, jaką jest *socjologia bezpieczeństwa*. Pojęcie *bezpieczeństwo* oznacza uzyskaną przez dany byt (podmiot), w pewnym miejscu i czasie, wolność od zagrożeń. „*Bezpieczeństwo* – jest to antropocentryczny fenomen. Któż bowiem, jeśli nie *antropos* czyli człowiek, pragnie *bezpieczeństwa* świadomie i wieloma sposobami stara się kreować ten stan. Związane z tym utrwalone doświadczenie, wiedza, umiejętności oraz ludzkie wytwory, budują gmach (podstawy) *kultury bezpieczeństwa*.”⁵

Socjologia jest nową dziedziną nauki⁶, chociaż dotyczy ona odwiecznych problemów człowieka, jakie powstają w interesującej sferze skomplikowanych międzyludzkich relacji. Można zatem w tym miejscu odwołać się do słów słynnego, polskiego socjologa Piotra Sztompki, że „socjologia ma krótką historię, ale długą przeszłość.”⁷

Jako autonomiczna dziedzina wiedzy naukowej socjologia pojawiła się na mapie dyscyplin naukowych dopiero w I połowie XIX stulecia. Nazwę dyscypliny wprowadził francuski filozof August Comte (1788-1857). Połączył on w 1837 roku następujące dwa pojęcia:

- *socius* – z języka łacińskiego: zbiorowość, społeczeństwo oraz
- *logos* – z języka greckiego: mądrość, wiedza.

⁵ J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2016, s. 5.

⁶ „*Nauka* jest to dziedzina *kultury*, która posiada badawczy charakter i łączy się ze społecznie oczekiwanymi efektami dociekań (...); naukę tworzą:
– zespół twierdzeń i hipotez odnoszących się do badanej rzeczywistości, jej cech i rządzących nią praw,
– teorie naukowe zbudowane na podstawie w/w twierdzeń i hipotez badawczych, które dotyczą rzeczywistości i z mocy prawa mają usytuowanie instytucjonalne w obszarach, dziedzinach, dyscyplinach oraz specjalnościach naukowych.” – źródło: J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, op. cit., Kraków 2016, s. 9.

⁷ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Kraków 2012, s.20.

W połowie XIX wieku zaczęły być dostępne w obiegu naukowym pierwsze książki, jakie w swoim tytule zawierały słowo *socjologia*. Dzieła te między innymi napisał brytyjski humanista Herbert Spencer (1820–1903).

Od tamtego czasu datuje się regularny, nieprzerwany rozwój teorii socjologicznych⁸. Pomimo, że początki socjologii miały miejsce w krajach europejskich, to formalne uznanie uzyskała ona jednak wcześniej w Stanach Zjednoczonych Ameryki, jakiś czas przed tym, zanim nastąpiło to na Starym Kontynencie. Pierwszy na świecie wydział socjologii powstał bowiem nie w Paryżu, czy Londynie, ale w USA, w murach Uniwersytetu w Chicago. Wydarzyło się to po stosunkowo krótkim upływie czasu, licząc od momentu wydania pierwszych prac europejskich pionierów socjologii w 1892 roku.

Socjologia wyodrębniała się z obszarów nauk społecznych i nauk humanistycznych – głównie z filozofii. Dawniej uważano, że precyzyjna definicja, określająca przedmiot badań, zakres problematyki i stosowne dla niej metody, stanowią zasadniczy warunek, jaki powinien zostać spełniony dla uzasadnienia jej autonomii, jako dyscypliny naukowej. Współcześnie patrzy się na to już inaczej, ponieważ zaczyna przeważać dążność do transdyscyplinarnej integracji różnych dziedzin i gałęzi naukowych. Szczególnie mocno i wyraźnie zaznacza się ta tendencja w obszarze nauk społecznych, do których zalicza się też gałąź badań określaną, jako nauki o bezpieczeństwie. Współcześni przedstawiciele kręgów badaczy *nauk społecznych*, zmierzają w kierunku przybliżania (interdyscyplinarność), a nawet przenikania się nurtów badawczych (transdyscyplinarność), dążąc bardziej do holistycznego powiązania dyscyplin naukowych, niż do przeważającego dawniej mechanicznego separowania dyscyplin naukowych⁹. Dziś coraz bardziej przeważa w nauce tendencja do kompleksowego, wszechstronnego badania zjawisk i procesów życia zbiorowego ludzi, do łącznego badania z punktu widzenia kilku nauk.

Socjologia jest nowoczesną nauką, która dotyczy problematyki funkcjonowania społeczeństw i zachodzących w nich procesów, bada stosunki społeczne, próbuje określać reguły powstawania oraz przekształcania się

⁸ „Teoria jest to spójny system myślowy, oparty na zbiorze pojęć, definicji, aksjomatów i twierdzeń, pozwalających ustalić, jakie są relacje pomiędzy tymi pojęciami i aksjomatami, ukazującymi wybraną, materialną lub abstrakcyjną sferę rzeczywistości.” – J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne...*, op. cit., s. 10.

⁹ W. Billig, *Integracja i specjalizacja w nauce*, [w:] „Przegląd Kulturalny” 1962, Nr 22.

różnych form zbiorowego życia człowieka, analizuje zjawiska i procesy zachodzące w zbiorowościach ludzkich, prowadząc do syntetycznych wniosków odnoszących się do przedmiotu jej badań.

Socjolodzy badają społeczne prawidłowości, procesy oraz struktury społeczne, które łączą ludzi albo ich dzielą, tworzą więzi między ludźmi a także decydują o przebiegu procesów zachodzących w nich zmian. Badane są tutaj zarówno jednostki ludzkie wraz z ich uwikłaniem we współzależności i relacje międzyludzkie, które funkcjonują w grupach społecznych. Relacje te mogą ludzi łączyć w grupy społeczne, instytucje czy całe społeczeństwa (narody), lub dzielić wskutek zaistnienia społecznych podziałów. Tym samym, w polu zainteresowań mających podłoże socjologiczne, prędkiej czy później musiały znaleźć się takie zagadnienia jak szanse, wyzwania, ryzyka i zagrożenia interesów indywidualnych i zbiorowych podmiotów działania egzystujących w świecie społecznym¹⁰, stykającym się ze światem natury i światem cywilizacji (sfera technogenna).

Definicja Alaina Touraine'a określa istotę pojęcia podmiot. *Podmiotem* nazwać można jego zdaniem „tworzenie się jednostki [ludzkiej] albo grupy społecznej, jako *aktora* [społecznego], przez powiązanie jego stwierdzonej wolności z przeżyтым doświadczeniem, które przyjmuje [ona] i re-interpretuje. *Podmiot* jest wysiłkiem przekształcenia przeżywanej sytuacji w wolne działanie”¹¹.

Współczesny francuski socjolog, Michel Wiewiórka, wypowiadając się na temat idei podmiotowości, stwierdza, że „pojęcie *podmiotu* nie jest nowe [...] jest stale obecne w życiu intelektualnym”¹².

Według Wiewiórki pojęcie *podmiotu* jest dychotomią „zdolności jednostki ludzkiej do działania w celu przetrwania (...)”¹³. Ten aspekt podmiotowości przybliży nas już do centralnej kategorii *nauk o bezpieczeństwie* – do *podmiotu bezpieczeństwa*. Drugi, istotny aspekt *podmiotu*, na jaki wskazuje M. Wiewiórka, jest jego zdolnością do „konstruowania swego doświadczenia”¹⁴, można by było powtórzyć za niemieckim

¹⁰ A. Schütz, *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die Verstehende Soziologie*, Springer-Verlag, Wien 1960.

¹¹ A. Touraine, *Qu'est-ce que la démocratie?*, Fayard, Paris 1994, s.23, podaję za: M. Wiewiórka, *Dziewięć wykładów z socjologii*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011, s. 12.

¹² M. Wiewiórka, *Dziewięć wykładów z socjologii*, op. cit., s. 11.

¹³ Ibidem, s.19.

¹⁴ Ibidem, s.20.

socjologiem Hansem Joasem, iż jest to rozwojowy, „twórczy charakter jednostki ludzkiej”¹⁵.

Próbie precyzyjnego określenia istoty pojęcia *podmiotu bezpieczeństwa* podejmuje Waldemar Kitler i formułuje ją w następujący sposób: „podmiotem bezpieczeństwa jest człowiek, traktowany, jako jednostka społeczna, a także jako określona zbiorowość społeczna o różnym charakterze więzi i uwarunkowań.”¹⁶

Zgodnie z tą definicją, *podmiot bezpieczeństwa* może być jednostką ludzką lub mieć charakter ludzkiej zbiorowości społecznej. W *naukach społecznych* możemy opisywać podmiotowość na dwa określone poniżej sposoby.

- Podmiotowość indywidualna: ta forma podmiotowości kojarzona jest z podejmowaniem przez jednostki ludzkie kreatywnych działań. W *naukach społecznych* interpretuje się podmiotowość w opozycji do behawioryzmu, ponieważ wynika ona z niezależnego włączania się do procesów interakcji, podmiotem stajemy się dopiero działając pośród innych, dlatego też często mówimy tutaj o kategorii *podmiot działania*.
- Podmiotowość kolektywna: taka postać podmiotowości odnosi się w znacznym stopniu do roli elit społecznych, często decydujących o dominujących cechach danej zbiorowości społecznej. Podmiotowość kolektywna dotyczy małych grup społecznych, począwszy od rodziny oraz większych zbiorowości społecznych, złożonych z jednostek ludzkich na tyle mocno ze sobą kooperujących, że ich zbiorowości posiadają autonomię, niezależność. Są to grupy społeczne, których członkowie mają świadomość ukształtowaną w bardzo zbliżony sposób. Podmiot kolektywny powstaje w wyniku oddziaływania procesu integracji pewnej ilości indywidualnych podmiotów działania, dysponujących świadomością wspólnoty interesów.

Przytoczona niżej opinia Tadeusza Hanauska, pochodząca z 2001 roku, wyprzedziła o całą dekadę formalne powołanie do istnienia w Polsce gałęzi *nauki o bezpieczeństwie*¹⁷: „jeżeli (...) istnieje możliwość (przynajmniej

¹⁵ H. Joas, *La créativité de l'agir*, Cerf, Paris 1999 – podaję za M. Wiewiórką, *Dziewięć wykładów z socjologii*, op. cit., s. 20.

¹⁶ W. Kitler, *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 21.

¹⁷ W Rzeczypospolitej Polskiej, *nauki o bezpieczeństwie*, zostały uznane za odrębną naukową dyscyplinę, najpierw w dziedzinie nauk humanistycznych, a potem w wyodręb-

teoretyczna) minimalizacji lub eliminacji zagrożenia poprzez celowe, regulacyjne oddziaływania ludzkie, to zarządzanie bezpieczeństwem jako przeciwstawieniem niebezpieczeństwa, czyli zagrożenia – jest możliwe i wskazane. Skoro zaś takie zarządzanie jest możliwe, to powinno ono mieć swoją bazę teoretyczną, czyli musi istnieć i rozwijać się nauka o zarządzaniu bezpieczeństwem¹⁸. Sugestia ta zmierzała też do aktywizacji społeczeństwa, do dbałości i troski o rodzime środowisko bezpieczeństwa. Słownik bazowych pojęć *Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, podaje niżej cytowaną kolejną istotną definicję¹⁹ dotyczącą drugiego, również centralnego dla gałęzi nauk o bezpieczeństwie pojęcia. Jest nim środowisko bezpieczeństwa.

Środowisko bezpieczeństwa dla danego bytu stanowią „zewnętrzne i wewnętrzne, militarne i niemilitarne (cywilne) warunki bezpieczeństwa (warunki realizacji *interesów danego podmiotu* w dziedzinie bezpieczeństwa i osiągnięcia ustalonych przezeń celów w tym zakresie), charakteryzowane przy pomocy czterech podstawowych kategorii, jakimi są szanse, wyzwania, ryzyka i zagrożenia²⁰.”

- Szanse bezpieczeństwa to niezależne od woli *podmiotu bezpieczeństwa* okoliczności – zjawiska i procesy zachodzące w środowisku bezpieczeństwa – sprzyjają one realizacji interesów i celów *podmiotu* w zakresie jego bezpieczeństwa.
- Wyzwania bezpieczeństwa to problemowe sytuacje związane z *bezpieczeństwem* powodujące u *podmiotu bezpieczeństwa* dylematy w procesie podejmowania decyzji.

nionym formalnie na nowo obszarze badawczym, określonym jako *nauki społeczne*. Zobacz: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1228 oraz z 2011 r. Nr 84, poz. 455. 3); Por. *Nauka o bezpieczeństwie: istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju: studia i materiały*, L.Grochowski, A.Letkiewicz, A.Misiuk (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011; Konrad Raczkowski, Katarzyna Żukrowska, Marian Żuber, *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie Paradygmat, wiedza, demarkacja*, Difin, Warszawa 2013.

¹⁸ T. Hanausek, *Zarządzanie bezpieczeństwem – nowa dziedzina nauki*, [w:] *Bezpečnostna ochrana majetku*, Košice 2001, s. 36–39.

¹⁹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 247.

²⁰ *Ibidem*, s. 248.

- Ryzyka to określone możliwości (prawdopodobieństwa) wystąpienia negatywnych skutków różnych działań, które podejmuje *podmiot* w swym środowisku bezpieczeństwa.
- Zagrożenia bezpieczeństwa oznaczają negatywne sytuacje, w których znajduje się *podmiot bezpieczeństwa*; rozróżniamy zagrożenia potencjalne i realne, subiektywne oraz obiektywne; zewnętrzne i wewnętrzne; militarne i niemilitarne; kryzysowe i wojenne; intencjonalne oraz przypadkowe.

PRZEDMIOT ORAZ ZAKRES BADAŃ STOSOWANYCH W SOCJOLOGII

Jak wcześniej wspomniano, przedmiot badań socjologii stanowią zjawiska i procesy związane z tworzeniem się różnych form zbiorowego życia jednostek ludzkich, struktur społecznych, form zbiorowości ludzkich; zjawisk i procesów zachodzących w tych zbiorowościach, wynikłych ze wzajemnych oddziaływań, jakie jednostki ludzkie wywierają na siebie.

Dla socjologa bezpieczeństwa interesujące są również siły, które skupiają, jak i te siły, które rozbijają te zbiorowości, stanowiąc tym samym społeczno-kulturowe zagrożenia korzystne, bądź niekorzystne ze społecznego punktu widzenia w swych skutkach.

Zmiany i przekształcenia zachodzące w zbiorowościach społecznych, jakie tworzy człowiek są nieobojętne dla bezpieczeństwa, zarówno o charakterze personalnym, jak i strukturalnym. Należałoby odróżnić w *socjologii bezpieczeństwa* pewne wyspecjalizowane działy (sekcje), które dotyczą badań nad określonymi wycinkami życia społecznego i pewien zakres teorii o charakterze ogólnym.

We współczesnej socjologii wyróżnia się następujące działy niekiedy nazywane socjologią szczegółową:

- a) działy, w których badane są określone instytucje społeczne, do jakich zaliczymy na przykład socjologię wychowania, socjologię rodziny, socjologię pracy, socjologię polityki, socjologię prawa, socjologię nauki, socjologię religii, socjologię policji, czy wreszcie socjologię grup dyspozycyjnych,
- b) działy, w których bada się różne rodzaje zbiorowości społecznych, na przykład małe grupy społeczne i małe struktury społeczne, badania zbiorowości egzystujących na określonych obszarach kraju, jak miasto czy wieś, badania nad klasami i warstwami społecznymi, czy kategoriami zawodowymi,
- c) studia nad przebiegiem różnych procesów i zjawisk społecznych, na przykład takich, które są związane z dezorganizacją społeczeństw

wynikającą z różnych przestępstw, narkomanii, alkoholizmu, badania nad przebiegiem zjawisk i procesów, które powstają i są uruchamiane przez człowieka w sferze komunikacji masowej, nad ich oddziaływaniem na tak zwaną kulturę masową; zalicza się tutaj także wyspecjalizowane studia prowadzone nad przyczynami oraz nad przebiegiem procesów migracji i ruchliwości społecznej, związane z przemieszczaniem się jednostek i grup ludzkich w przestrzeni, przechodzeniem ich pomiędzy różniącymi się pod względem społeczno-kulturowym zbiorowościami, czy związanym ze zmianą społecznego statusu przechodzeniem z określonej warstwy, czy klasy społecznej, na inne niż dotąd poziomy uwarstwienia społecznego.

Oprócz wymienionych powyżej sekcji socjologii, w tym również *socjologii bezpieczeństwa*, można wymienić jeszcze szereg innych działów wyspecjalizowanych badań, jak na przykład badania nad społecznymi przyczynami powstawania chorób i społecznymi warunkami skutecznego leczenia, badania nad relacjami etnicznymi i rasowymi, badania społecznych aspektów procesów demograficznych i in.²¹

Działy socjologii szczegółowej bazują na zbiorze wspólnych dla nich kategorii badawczych, dążą do odkrywania pewnych ogólnych praw i analizują działanie różnych struktur społecznych. Ponad uzyskanymi efektami badawczymi prowadzących empiryczne badania sekcji dążących do poznania uogólnień w formie *teorii średniego zasięgu*²², wyjaśniających zjawiska panujące w poszczególnych sekcjach czy subdyscyplinach, istnieje potrzeba zbudowania teorii mającej charakter ogólny, uniwersalny. Teoria lub teorie tego rodzaju mają wyjaśniać działanie mechanizmów funkcjonowania zjawisk i procesów podstawowych, ważnych dla całokształtu będącego kompletnym zbiorem różnych działów życia społecznego. Zbudowanie takich teorii przypada w udziale przedstawicielom *socjologii ogólnej*.

²¹ Ten podział nie został powszechnie przyjęty, chociaż różnice, jakie spotykamy w innych opracowaniach nie są zbyt wielkie, na przykład: R. K. Merton, L. Broora, L. S. Cottrell Jr. (red.), *Sociology today*, New York 1960; G. Gurvitch, W. E. Moore (red.), *Twentieth Century Sociology*, New York 1945; H. Becker, A. Boskoff (red.), *Modern Sociological Theory*, New York 1957.

²² *Teoria średniego zasięgu* – termin ten wprowadził do socjologii Robert K. Merton w pracy *Social Theory and Social Structure*, 1957; jest to rodzaj takiej teorii socjologicznej *zjawisk społecznych*, której nie udaje się ekstrapolować stosując skalę globalną ale jest z kolei przydatna do naukowej eksploracji szczególnych warunków życia społecznego.

Socjologia to nauka będąca w permanentnej aktywności polegającej na konfrontowaniu odziedziczonej – można powiedzieć historycznej wiedzy – z nowymi doświadczeniami wynikającymi na przykład z dynamiki zmiany społecznej. Szczególnie w chwili obecnej owa zmiana następuje bardzo gwałtownie i dokonuje głębokich przeobrażeń cywilizacyjno-kulturowo-społecznych. Dotyczą one niestety tak wrażliwej sfery życia człowieka, jakim jest poczucie bezpieczeństwa, nie tylko z perspektywy jego codziennego funkcjonowania, ale również jego istnienia.

Wobec powyższego i ustaleń wcześniejszych pojawienie się socjologii bezpieczeństwa jako swoistej subdyscypliny socjologii ogólnej jest zasadne teoretycznie i empirycznie.

FUNKCJE TEORII BEZPIECZEŃSTWA

Zdobytcze współczesnej nauki stanowią efekt stosowania od wielu lat właściwej podbudowy teoretycznej, co dotyczy również *socjologii bezpieczeństwa* czy *nauk o bezpieczeństwie*. Piotr Sztompka dokonał podziału funkcji, jakie ma spełniać teoria²³:

- Funkcje autonomiczne teorii, odnoszą się do użyteczności *teorii naukowej* podczas prowadzenia praktycznej oraz intelektualnej eksploracji rzeczywistości, mającej charakter badań naukowych. Funkcje autonomiczne teorii umożliwiają badaczowi:
 - a) zidentyfikowanie luk w istniejącym systemie wiedzy i dotychczas niedostrzeżonych związków kauzalnych czyli przyczynowo-skutkowych (*funkcja heurystyczna*)²⁴ – tutaj też następować ma uporządkowanie zasobów wiedzy,
 - b) weryfikację albo falsyfikację wiedzy prowadzoną w kontekstach, jakie wynikają z już wcześniej potwierdzonych teorii²⁵,
 - c) inicjowanie dalszych kierunków badań, poprzez stawianie nowatorskich problemów, co skłania do zbierania nowych danych.

²³ P. Sztompka, *Teoria i wyjaśnienie. Z metodologicznych problemów socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.

²⁴ Por. B. Marsh, *Heuristics as social tools*, [w:] "New Ideas in Psychology", 2002, 20, 49-57.

²⁵ Metodolodzy mający na uwadze warsztat *nauk społecznych*, pod pojęciem teorii rozumieją usystematyzowaną wiedzę ogólną, dającą się uzasadnić i sprawdzić, przy pomocy której istnieje też możliwość odkrywania i interpretowania zjawisk i badanych przez sekuritologów; system logicznie spójnych twierdzeń o badanych zjawiskach musi podlegać sprawdzalności P. Atteslander i inni, *Methoden der empirischen Sozialforschung (Sammlung G. Schen)*, De Gruyter, Berlin 1991, s. 41-46.

– Funkcje instrumentalne teorii, odnoszące się już do dalszej użyteczności teorii, która ma zastosowanie w dziedzinach mających praktyczny charakter, szerszy jednak niż zakres czysto pojmowanej funkcji implementacyjnej.

Przeważnie literatura przedmiotu przytacza pięć niżej wymienionych, instrumentalnych funkcji, jakie pełni teoria naukowa, najprawdopodobniej uznając *a priori*, iż *opis*, który jest bezpośrednio powiązany z pierwszą funkcją teorii, powinien być dla potrzeb nauki dostatecznie uporządkowany.

Z kolei, wychodząc z punktu widzenia socjologii bezpieczeństwa, zaproponowano poniżej typologię, która składa się z siedmiu funkcji teorii. „Ze względu na szczególną misję *nauk o bezpieczeństwie*, wyróżniono pomiędzy tymi funkcjami rolę *funkcji porządkującej* i *funkcję heurystyczną*, odpowiedzialną za umiejętność wykrywania nowych faktów naukowych oraz relacji pomiędzy faktami, w tym formułowanie nowych hipotez.” Biorąc za przykład teorię moralności, stwierdzić można za Ingardenem, iż „etyka stosowana zajmuje się wpływaniem na ludzi w celu motywowania ich do podejmowania wysiłku o charakterze moralnym, do moralnej samokontroli i samodyscypliny”²⁶.

Również odpowiednio – *stosowana socjologia bezpieczeństwa*, czy też *stosowane nauki o bezpieczeństwie* powinny zwiększać swą moc implementacyjną w sposób analogiczny jak ukazano to powyżej, wpływając na ludzi (działa tu funkcja socjotechniczna socjologii bezpieczeństwa) i motywując ich do podnoszenia kultury bezpieczeństwa w wymiarach indywidualnym i społecznym.

Wpływ o charakterze prakseologicznym, a więc także i motywowanie, można zwiększyć dzięki takim sposobom formułowania komunikatów dotyczących teoretycznego opisu, że winien on inspirować odbiorcę do ćwiczenia nawyku samouporządkowania i pobudzać motywację do stosowania zasad sprzyjających uporządkowaniu środowiska *bezpieczeństwa*. Dzięki wyeksponowaniu roli funkcji porządkującej, można uzyskać efekt wzmocnienia łącznego działania funkcji eksplanacyjnej i implementacyjnej. Przypomnijmy w tym miejscu przypisywane Kurtowi Lewinowi (1890-1947) niezwykle inspirujące motto, które używał

²⁶ J. Piwowarski, *Etyka funkcjonariusza policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2012, s. 194; Por. R. Ingarden, *Wykłady z etyki*, wybór i opracowanie A. Węgrzecki, PWN, Warszawa 1989.

również Albert Einstein (1879–1955): „nie ma nic bardziej praktycznego, jak dobra teoria.”

FUNKCJE TEORII BEZPIECZEŃSTWA – W TYM PRZYPADKU ZOSTAŁY ONE PODANE W KONTEKŚCIE FUNKCJI TEORII BEZPIECZEŃSTWA.

- Funkcja deskryptywna (opisowa),
- Funkcja systematyzująca (generalizująca, porządkująca)²⁷,
- Funkcja eksplanacyjna (wyjaśniająca),
- Funkcja implementacyjna (praktyczna),
- Funkcja predykcyjna (prognostyczna),
- Funkcja ideowa (wartościująca),
- Funkcja heurystyczna (twórczo-odkrywcza)²⁸.

Kiedy mówimy o kreatywnym podejściu do teorii *socjologii bezpieczeństwa* oraz do gałęzi *nauki o bezpieczeństwie*, to z prakseologicznego punktu widzenia, wiodące znaczenie będzie mieć praktyka, a więc *funkcja implementacyjna* teorii. Ta funkcja teorii naukowej pozwala na uruchomienie szeregu procesów, które sprzyjają podnoszeniu autonomicznego potencjału *podmiotu bezpieczeństwa*, by zapewnić mu coraz to większe możliwości przeciwwstawienia się zagrożeniom – celem podjęcia walki o wartość, jaką jest *bezpieczeństwo*.

Funkcja heurystyczna ma sobą reprezentować zdolność badacza do wykrywania nowych faktów naukowych lub nowatorskiego spojrzenia na system relacji pomiędzy faktami, a w tym zdolność do formułowania nowych hipotez naukowych. Pozwala ona badaczowi – odkrywcy wydobywać „na światło dzienne” te elementy rzeczywistości, które dotąd były dla umysłu człowieka nieznanne, zaś szczególnie w *naukach o bezpieczeństwie* czy w *socjologii bezpieczeństwa* powinna łączyć się z wieloaspektowo prowadzoną walką z zagrożeniami.

²⁷ *Funkcja porządkująca* – dotyczy teorii społecznych, w tym i teorii nauk o bezpieczeństwie, inaczej, *funkcja generalizująca*, wyraża się w postaci tzw. modeli teoretycznych; modele teoretyczne są w nauce uważane za szczególne typy teorii, spełniając rolę układów odniesienia w stosunku do części badanej rzeczywistości.

²⁸ *Heurystyka* – w języku logiki to umiejętność odkrywania nowych faktów lub ujawniania jeszcze nieodkrytych przez naukę związków pomiędzy pewnymi faktami, dokonywana zwłaszcza z wykorzystaniem postawionych przez badacza nowych hipotez; Por. M. Kowalec, Cz. Nosal, *Wpływ typu intelektu na częstość stosowania reguł heurystycznych*, [w:] „Zagadnienia Naukoznawstwa”, 1989 3–4 (99–100), s. 500–518; B. Puszkina, *Heurystyka*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970; J. Antoszkiewicz, *Metody heurystyczne. Twórcze rozwiązywanie problemów*, PWE, Warszawa 1990.

ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu analizy znaczenia bazowych dla *nauk o bezpieczeństwie* kategorii, autorzy opracowania wyrażają opinię, iż należy oczekiwać, że:

- Bezpieczeństwo jako sfera różnorodnych i wielowymiarowych zjawisk społecznych może stanowić interesujące spektrum zagadnień dla eksploracji badawczej różnych nauk a w szczególności socjologii.
- Bezpieczeństwo powinno stać się kategorią poddaną analizie socjologicznej głównie ze względu na jego wymiar społeczny.
- Prowadzenie badań naukowych, które dotyczą problematyki związanej z funkcjami nauk o bezpieczeństwie, powinno przebiegać przy udziale i wykorzystaniu zdobyczy myśli socjologicznej.
- W badaniach nad bezpieczeństwem powinno się wykorzystywać socjologiczny warsztat metodologiczny. Przykładowo, w poznaniu opinii o instytucjach zajmujących się bezpieczeństwem – w tym również szeroko pojętych służb mundurowych – powinny pomóc metody i techniki badań jakościowych.

BIBLIOGRAFIA

1. Antoszkiewicz J., *Metody heurystyczne. Twórcze rozwiązywanie problemów*, PWE, Warszawa 1990.
2. Atteslander P. i inni, *Methoden der empirischen Sozialforschung (Sammlung G. Schen)*, De Gruyter, Berlin 1991.
3. Becker H., Boskoff A. (red.), *Modern Sociological Theory*, New York 1957.
4. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
5. Billig W., *Integracja i specjalizacja w nauce*, [w:] „Przegląd Kulturalny” 1962, Nr 22.
6. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011.
7. Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1228 oraz z 2011 r. Nr 84, poz. 455.
8. Danielewski F., *Interpretacja stanu bezpiecznego*, [w:] *Bezpieczeństwo lokalne w opiniach mieszkańców Tarnobrzega*, (red.) J. Dziubiński, E. Moczuk, P. Szulich, J. Żak, Wyd. PWSZ w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2007.
9. Giddens A., *Nowe zasady metody socjologicznej*, Wyd. Nomos, Kraków 2001.
10. Gurvitch G., Moore W. E. (red.), *Twentieth Century Sociology*, New York 1945.

11. Hanausek T., *Zarządzanie bezpieczeństwem – nowa dziedzina nauki*, [w:] *Bezpečnostna ochrana majetku*, Košice 2001.
12. Ingarden R., *Wykłady z etyki*, wybór i opracowanie A. Węgrzecki, PWN, Warszawa 1989.
13. Joas H., *La créativité de l'agir*, Cerf, Paris 1999.
14. Kitler W., *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, Wyd. Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
15. Korzeniowski L. F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Wyd. Difin, Warszawa 2012.
16. Kowalec M., Nosal Cz., *Wpływ typu intelektu na częstość stosowania reguł heurystycznych*, [w:] *”Zagadnienia Naukoznawstwa”*, 1989 3-4 (99-100).
17. Marsh B., *Heuristics as social tools*, [w:] *”New Ideas in Psychology”*, 2002, 20, 49-57.
18. Merton R. K., Broora L., Cottrell L. S. Jr. (red.), *Sociology today*, New York 1960.
19. Moczuk E., *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, [w:] *„Kwartalnik Policyjny”*, nr 2/2015, s. 51-56.
20. Moczuk E., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
21. Grochowski L., Letkiewicz A., Misiuk A., (red.) *Nauka o bezpieczeństwie: istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju: studia i materiały*, Wyd. Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011.
22. Parsons T., *The Social System*, Routledge and Kegan Paul, London 1951.
23. Piwowarski J., *Etyka funkcjonariusza policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Wyd. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2012.
24. Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Wyd. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2016.
25. Puszkin B., *Heurystyka*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1970.
26. Raczkowski K., Żukrowska K., Żuber M., *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie Paradygmat, wiedza, demarkacja*, Wyd. Difin, Warszawa 2013.
27. Schütz A., *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die Verstehende Soziologie*, Springer-Verlag, Wien 1960.
28. Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2002.

29. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Kraków 2012.
30. Sztompka P., *Teoria i wyjaśnienie. Z metodologicznych problemów socjologii*, PWN, Warszawa 1973.
31. Touraine A., *Qu'est-ce qua la democratie?*, Fayard, Paris 1994.
32. Turner J. H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 2004.
33. Wiewiórka M., *Dziewięć wykładów z socjologii*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011.

Juliusz Piwowarski – doktor, prof. WSBPI, założyciel Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego APEIRON w Krakowie. Obecnie pełni funkcję Rektora tej Uczelni.

Lucyna Stanek – doktor nauk o kulturze fizycznej. Ukończyła również studia podyplomowe Organizacja i Zarządzanie w kulturze fizycznej – menedżer sportu. Obszar zainteresowań naukowych obejmuje problematykę socjologii kultury fizycznej, socjologii bezpieczeństwa oraz kultury fizycznej w służbach mundurowych.